

AHMED EL-BOTÎ EL-CIZÎRÎ VE DİVANINDA KUR'ÂN'A YAKLAŞIMI

Nurettin TURGAY

Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, İlahiyat Bölümü

Özet

İslam tarihi boyunca bölgemizde, özellikle dini ilimler alanında pek çok âlim yetişmiştir. Bu önemli âlimlerden biri de hiç şüphesiz Mela Muhammed el-Botî el-Cızîrî (ö. 1050/1640)dir. O, hicri 975 miladi 1567 yılında Cizre'de dünyaya gelmiştir. Önce bir din âlimi olan babasında ve ondan sonra da yöredeki âlimlerden Arap dili ve İslâm dini ile ilgili ilimleri öğrenmiştir. İlim tahsili için Hakkâri, Diyarbakır ve İmadiye'ye gitmiş, 32 yaşında Diyarbakır'a bağlı 'Sitrebas' köyünde Mela Taha adındaki âlimden ilmi icazet almıştır. Diyarbakır'a bağlı 'Serba' köyünde imamlık ve müderrislik yapmış, bilahare bir süre Hasankeyf'te ve ondan sonra da ömrünün sonuna kadar memleketi olan Cizre'de müderrislik yaparak pek çok talebeye icazet vermiştir. Hicri 1051, miladi 1640 yılında 75 yaşında Cizre'de vefat etmiş ve Cizre'deki "Medrese Sor"da defnedilmiştir.

Arapça ve Farsçayı da çok iyi bilen Mela Ahmed el-Botî el-Cızîrî (ö. 1050/1640), Kürtçe olarak yazmış olduğu divanında tasavvuf, usul, fıkıh, tefsir, hadis, sarf, nahiv, mantık, estetik, felsefe, belâgat, matematik, astronomi, kozmoloji, tarih, fizik, metafizik v.s. ilimlere yer vermiştir.

Kur'ân ve sünnet anlayışına sahip olan Mela Ahmed el-Botî el-Cızîrî, divanının çeşitli yerlerinde zaman zaman ayetlerden

aldığı kelimelere ve bazen de ayetlerin manalarına yer vermiştir. Onun divanı, Kur'ân'dan alınan ilham ile yazılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed el-Botî el-Cızîrî, Divan, Kur'ân.

Abstract

Ahmed El-Botî El-Cızîrî and His Approach to Kor'an at His Divan

During the Islamic history many scholars; especially at religious sciences, have brought up. Undoubtedly, one of these important scholars is Mela Muhammed el-Botî el-Cızîrî (died in 1050/1640). He was born in 975 of Hegira(1567) in Cezirah. He learned Arabic Language and sciences related to Islam religion firstly from his father who was a religious scholar and then from scholars in the neighbourhood. He had been to Hakkari, Diyarbakir and Imadiye to study science and took scientific permission at the age of 32 from a scholar called Mela Taha at 'Sitrebas" village in Diyarbakir. He served as an imam and a teacher at 'Serba' village, later he gave permission to lots of students by working as a teacher at Hasankeyf for a while and then at Cezirah which is his hometown. In 1051 of the Hegira (1640) he died in Cezirah at the age of 75 and was buried at ' Medrese Sor' in Cezirah.

Knowing Arabic and Persian Languages very well, Mela Ahmed el-Botî el-Cızîrî (died in 1050/1640), gave place to sciences such as sufism, adjective, canon, interpretation, hadith, grammer, logic, aesthetics, philosophy, declamation, maths, astronomy, cosmology, history, physics, metaphysics etc. at his Kurdish written divan.

Owning Kor'an and the Sunna understanding, Mela Ahmed el-Botî el-Cızîrî sometimes mentioned about words and meanings of verses at his divan. His divan is written with the inspiration taken from Kor'an.

Keywords: Ahmed el-Botî el-Cızîrî, Divan, Kor'an.

Kurte**Ahmed El-Botî El-Cizîrî, Dîwana Wî û Têkiliya Bi Quranê Re**

Li herêma me, bi dîroka Îslamê re gellek alim, bi taybetî di warê ilmên olî de, rabûne. Yek ji van alimên grîng, bê şîk Mela Muhammed el-Botî el-Cizîrî (m. 1050/1640) ye. Di sala 975 ê Hicrî ku beramberî 1567 ê Mîladî ye, li Cizîrê ji dayîk bûye. Li ber destê bavê xwe dest bi xwendinê kiriye, di pey re ji alimên derdorê, di warê Erebi û Îslamê de, ders wergirtiye. Ji bo tehsîla ilim, heya Çolemêrg, Diyarbekir û Amêdiyê çûye. Di 32 saliya xwe de, li gundê Sitrebasê ku girêdayê Diyarbekir e, ji alimekê ku navê xwe Mela Taha bûye, îcazeta melatîyê wergirtiye. Li gundê Serbayê ku girêdayê Diyarbekir e melatî û muderrisî kiriye, dîsa li Heskîfê û piştî wir jî li welatê xwe, Cizîra Botan, muderrisî kiriye û îcaze daye gellek telebeyan. Mela, di sala 1051 ê Hicrî ku beramberî 1640 ê Mîladî ye, wefat kiriye û li Medreseya Sor a li Cizîrê hatiye definkirin.

Mela Ahmed el-Botî el-Cizîrî ku baş bi Erebi û Farisî zanibûye, di dîwana xwe ya ku bi Kurdî nivîsiye de cî daye ilmên weke tesewwuf, isûl, bervedan (tefsîr), hedîs, serf, nehv, mentiq, estetîk, felsefe, belaxat, matematîk, astronomî, kozmolojî, dîrok, fîzîk, metafîzîk ûyd.

Mela Ahmed el-Botî el-Cizîrî ku xwediyê têgeha Quran û sinnetê bûye, di hin beşên dîwana xwe de cî daye hin ayetan û carina jî maneyên ayetan. Dîwana wî, bi îlhama ku ji Quranê hatiye wergirtin, hatiye nivîsîn.

Peyvên Sereke: Ahmed el-Botî el-Cizîrî, Dîwan, Quran.

چکیده**دکتر نورالدین تورگای**

در طول تاریخ اسلام در منطقه ما بویژه در حوزه علوم دینی عالمان بسیاری پدید آمده اند. یکی از این علما نیز بدون شک ملامحمد البوتی الجیزری (1640/1050) است. ملا محمد در سال 975 هجری (1597 میلادی) در جیزره به دنیا آمد. ابتدا از پدرش که یک عالم دینی بود و سپس از علمای دیگر منطقه آموزش‌شهایی در مورد زبان عربی و علوم اسلامی فراگرفت. برای تحصیل علم به حقاری،

دياربيكير، و عماديه رفت. در سن 32 سالگي درروستاي سطره بس از توابع دياربيكير از عالمي به نام ملا طاها علم اجازت آموخت. در روستاي صربا وابسته به دياربيكير، امامت مسجد و تدريس انجام داد. بالاخره مدتي در حسن كيف و بعد از آن تا پايان عمرش در جيزره كه موطنش بود، بعنوان مدرس به تعداد زيادي طلبه آموزش درس اجازت داد. در سال 1051 هجري (1640 ميلادي) در سن 75 سالگي در جيزره وفات كرد و در "مدرسه سور" جيزره به خاك سپرده شد.

ملا احمد زبان هاي عربي و فارسي را به خوبي ميدانست و در ديواني كه به زبان كردي نوشته است، علمي همچون تصوف، اصول، فقه، تفسير، حديث، صرف، نحو، منطق، ظرافت، فلسفه، بلاغت، رياضيات، ستاره شناسي، كيهان شناسي، تاريخ، فيزيك، متافيزيك و... را جاي داده است.

ملا احمد البوتي الجيزري كه به قرآن و سنت آشنائي داشت، در جاهاي مختلفي از ديوانش به لغاتي كه از آيات گرفته بود و يا به معاني آيات جاي داده است. ديوان او با الهام گرفتن از قرآن نوشته شده است.

كلمات كليدي: احمد البوتي الجيزري، ديوان، قرآن

المخلص

أحمد البوطي الجيزري و تناوله المواضيع القرآنية في ديوانه

لقد نشأ في منطقتنا طوال تاريخ الاسلامي كثير من العلماء خاصة في مجال العلوم الدينية.

فمن اهم أحد هؤلاء العلماء بلا شك هو الإمام أحمد البوطي الجيزري (1640/1050) ولد الإمام أحمد البوطي الجيزري في عام 975 هـ / 1567 م في مدينة جزيرة.

أخذ العلم من أبيه الذي كان عالما في العلوم الدينية ثم العلم العربي و العلوم الاسلامية من علماء المنطقة.

سافر لكي يحصل على العلم الى هقاري و ديار بكر و عمادية و حصل على الشهادة العلمية في قرية سترباص عند الإمام طاه و كان عمره 32 سنة.

قام بوظيفة الإمامة و الأستاذية في قرية سربا التابعة لمدينة ديار بكر ثم في مدينة حصن كهف لمدة قصيرة و في مدينة جزيرة حتى وفاته و أعطى الشهادات للعديد من الطلاب.

توفي في سنة 1051 هـ / 1640 م في مدينة جزيرة و دفن في مدرسة سور (المدرسة الحمراء).

كان الإمام أحمد البوطي الجزائري يعرف العربية و الفارسية بشكل جيد و كتب ديوانه باللغة الكردية الذي كان يتناول فيه علم التصوف و الفقه و الأصول و التفسير و الحديث و الصرف و النحو و المنطق و الجمالي و الفلسفة و البلاغة و الرياضيات و الفلك و علم الكون و التاريخ و الفيزياء و الميتافيزياء الخ.
كان لدي الإمام أحمد البوطي الجزائري عقلية تستوحى من القرآن و السنة و كان أحيانا يقتبس من القرآن في أجزاء مختلفة من ديوانه.
الكلمات الأساسية : أحمد البوطي الجزائري , ديوان , القرآن

Giriş

Tarih boyunca bölgemizde özellikle dini ilimler alanında çok sayıda büyük âlimler yetişmiştir. Bu âlimler, kendi anadilleri olan Kürtçenin yanında Arapça ve Farsça dilleri ile de çok sayıda eserler yazmışlardır. Onların bu eserlerinin bir kısmı, tanıtılmadan yok olup gitmiştir. Bir kısmı da yetersiz bir şekilde, az miktarda tanıtılabilmektedir. Bu büyük âlimlerden biri, hiç şüphesiz Mela Ahmed el-Botî el-Cızîrîdir ve onun divanı da bu önemli eserlerdendir. Onun divanının, edebiyat alanında önemli bir yeri vardır. Bu divan, çeşitli dillere tercüme edilmiş ve hakkında çeşitli şerhler yazılmıştır. Mela Ahmed el-Botî ve divanı, başta Türkiye, Suriye, Irak, İran olmak üzere, dünyanın çeşitli ülkelerinde tanınmaktadır.

Mela Ahmed el-Botî, çok yönlü bir şair, bir felsefeci, bir tasavvufçu ve bir ilim adamı idi. Onun bu özellikleri, divanından anlaşılmaktadır. O, Kur'ân ve sünnet ölçüsüne inanan ve bu ölçü ile hareket eden, ona göre yaşayan bir insandı. Onun, divanını da bu duygularla yazdığı kanaatindeyiz. Bu divan, Kur'ân ve sünnetten alınan ilhamlarla yazılmıştır. Onun bu duygularının, onun divanına yansımalarını görmekteyiz.

Bu çalışmamızda, önce kısaca Mela Ahmed el-Botî el-Cızîrî'nin hayatı ve ondan sonra da divanında Kur'ân'a yaklaşımı hakkında bilgi vereceğiz.

A-HAYATI

Ahmed b. Mela Muhammed el-Botî el-Cızîrî, hicri 975 miladi 1567 yılında Cizre'de dünyaya gelmiştir. O, kendisi için “Mela” ve “Nişânî” olmak üzere iki lakap (ünvan) kullanmıştır. “Mela”, Kürt geleneğine göre ilmî icazet alan ve özellikle İslâmî ilimler alanında ders

verip talebe yetiştiren din bilgini demektir. Bu nedenle olacak ki kendisine genel olarak “Melayı Cızırî” yani Cizreli Mela denmektedir. “Nişânî” ise, nişan sözcüğüne nispet edilmesi demektir. Nişan, hedef, alamet veya ‘ben’ anlamlarına gelir. Mela Ahmed el-Botî el-Cızîrî, tüm dini ilimleri yaşadığı dönemin medrese usulüne göre tahsil etmiştir. O, anadili olan Kürtçenin yanında Arap ve Fars dillerini de ileri düzeyde öğrenmiştir. (ez-Zivingî, 1987, s. 1; Mikail, 2005, s. 25). Mela Ahmed el-Botî el-Cızîrî, günümüzde de yörede halk arasında bilinmekte, saygı ve rahmetle anılmaktadır.

Mela Ahmed el-Botî el-Cızîrî, yetiştiği dönemin âdeti üzere henüz kâmil balığ olmadan önce küçük yaşta cami ve medreselerde dini eğitim görüş. O, önce bir din âlimi olan babasının yanında Kur’ân’ı ve bazı dini kitapları okumuştur. Sonra ilim tahsili için Hakkârî, Diyarbakır ve İmadiye’ye gitmiş. 32 yaşında Diyarbakır’a bağlı ‘Sitrebas’ köyünde Mela Taha adındaki âlimden ilmi icazet almıştır.

Bundan sonra yine Diyarbakır’a bağlı ‘Serba’ köyünde imamlık ve müderrislik yapmış olan Mela Ahmed el-Botî el-Cızîrî, bilahare Hasankeyf’e geçmiştir. Burada müderrislik yapmış, pek çok talebeye icazet vermiştir. Bir süre sonra memleketi olan Cizre’ye dönmüş, 75 yaşında vefat edinceye kadar orada ilimle uğraşmış ve talebe yetiştirmiştir. Ömrü boyunca başta Cizre’nin en meşhur medreselerinden biri olan “Medresa Sor” ve bunun yanında “Medresa Mir Afdal”, “Medresa Sere Meydane”, “Medresa Beni Nuh”, Medresa Mushafa Reş” ve diğer medreselerde müderrislik yapmış ve kabri de “Medresa Sor”da bulunmaktadır (Mikail, 2005, s. 31).

Mela Ahmed el-Botî el-Cızîrî’nin, Kürtçe olarak yazmış olduğu divanında tasavvuf, usul, fıkıh, tefsir, hadis, sarf, nahiv, mantık, estetik, felsefe, belâgat, matematik, astronomi, kozmoloji, tarih, fizik, metafizik ve benzeri ilimler, tam bir maharet ve ehliyet ile yazılmıştır. Onun divanında yer alan birçok kaside ve gazel türü bilgiler, bunun en açık delilleridir (Turan, 2010, s. 12). O, klasik çağın özelliklerini, fikrî ve ahlakî eğilimlerini yansıtan şark tasavvuf kasidesinin Kürt edebiyatındaki en köklü fikrî ve edebî geleneklerinin canlı mümessili olan bir şairdir.

Mela Ahmed el-Botî el-Cızîrî, divanında çeşitli kaynaklara göndermelerde bulunmuştur. Bu kaynakları, şöyle sıralayabiliriz: Necmü’-d-Din el-Kazvin (ö. 675/1277)’nin mantık, matematik ve tabiiyyâta dair Hikmetü’l-‘Ayn, İbni Sînâ (ö. 429/1037)’nin kapsamlı bir felsefe ve bilim ansiklopedisi olan Şifa, tıbbâ dair el-Kanun ve mantık, ilahîyat, tabiiyyat, ahlak gibi felsefe konularına dair el-İşârât, Celâlû’d-

Din el-Kazvinî (ö. 739/1338)'nin Me'anî ve Beyan ilmine dair Telhis, et-Teftazanî (ö. 792/1389)'nin Belagat ilmine dair Muhtasar, ez-Zemahşerî (ö. 538/1143)'nin tefsire dair el-Keşşaf, Ebu'l-Hasan el-Mehamilî'nin Şafî fikhına dair Lübâb Şerhi.

Mela Ahmed el-Botî el-Cızîrî, Hafız Şirazî, Sadi Şirazî, Maruf Kerhî, Şiblî, Mevlana Camî, Alaî, Hallac Mansur, Ferruhî gibi büyük mutasavvıf ve ünlü şairlerin isimlerini zikretmesi, onun tasavvuf ve tasavvuf edebiyatındaki müstesna yerini ortaya koymaktadır. Onun en belirgin özelliklerinden biri de hiçbir hocaya borçlu olmadan bu kadar geniş bir kültüre sahip olması ve kendi kendini yetiştirmiş olmasıdır.

Mela Ahmed el-Botî el-Cızîrî'nin divanı, Kürt edebiyat tarihinde ele alınmış en önemli eserlerdendir. Müsteşrik Martin Hartman bu divanı, Almanca bir mukaddime ile 1904 tarihinde Berlin'de yayınlamıştır ve orada bu divanın, Ali Harirî (ö. 645/1247)'den sonra Kürt edebiyatının en ünlü ve en eski bir şaheseri olduğunu kaydetmiştir. (Hartman, 1904, önsöz). Bu divanın, birçok yabancı dile tercüme edildiği bilinmektedir.

Mela Ahmed el-Botî el-Cızîrî'nin divanını Türkçe tercüme edip şerheden Abdalbaki Turan, bu divan hakkında şöyle bir hatırasını anlatmıştır: “Yıl 1965, İstanbul'da Yüksek İslam Enstitüsünde öğrenciyim. Farsça dersimize İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan Bey geliyordu. Bir gün hocamız, şair Fuzulî'yi anlatırken şöyle dedi: “Fuzulî 4 dilde divan yazan büyük bir şairdir: Arapça, Farsça, Türkçe divanları bize ulaşmış, fakat Kürtçe divanı bize ulaşmamıştır.” Ders bittikten sonra hocanın odasına gittim ve kendisine şunları söyledim: “Sayın hocam! Cizreli bir zat var, adı Şeyh Ahmed el-Cezerî olup genelde “Mela” mahlasını kullanır. Elimizde matbu divanı mevcuttur. Bu divan Kürt tasavvuf edebiyatının bir şaheseridir. Siz bu divanı duydunuz veya gördünüz mü?” Bunun üzerine hocam şöyle dedi: “Evet! Ben, bu divanın bir yazma nüshasını Avrupa'da bir kütüphanede görmüştüm. Biraz baktım, Kürtçe bilmediğim halde bazı Farsça şiirlerine ve Arapça mısralarına hayran kaldım. Kanaatimce bu zatın divanı, Hafız Şirazî, Cami ve Fuzulî divanları seviyesinde bir mahiyet arz eder. Mümkünse bu divandan bir nüsha bana tedarik et.” Bir müddet sonra İstanbul'dan Diyarbakır'a geldim ve hocamıza bir divan götürüp takdim ettim. Hocam bana dedi ki: “Divanın değişik bölümlerinden bana birkaç şiir oku ve anladığın kadarıyla tercüme et!” Ben de hocamızın isteği doğrultusunda divanın muhtelif yerlerinden bazı şiirler okudum ve tercüme ettim. Bunun üzerine rahmetli hocam bana aynen şunları söyledi: “Evladım! Bu divanda yer alan beyitlerde, anladığım kadarıyla çok güzel bir ahenk, insanın ruhunu

etkileyen bir cazibe mevcuttur. Ama maalesef bu zat ve onun divanı, bu güne dek pek tanıtılmamıştır. Bu görevi de sen ve senin gibi şahısların ifa etmesi gerekiyor.” (Turan, 2010, s. 50).

Pek çok âlim, Mela Ahmed el-Botî el-Cızîrî'nin divanını tam olarak çeşitli dillerde şerh etmişlerdir. Burada, bu şerhlerden bazılarına yer vermek istiyoruz:

1 – Mela Yahya el-Muzurî (ö. 1252/1836), divanı farsça şerh etmiştir.

2 – Mela Abdulkadir Kadri İbn Hasan el-Cezerî (ö. 1367/1947). Cizre'de çeyrek asır kadar müftülük yapan bu zat, divanı Arapça şerh etmiştir.

3 – Mela Abdusselam İbn Murad İbn Abdisselam el-Cezerî (ö. 1372/1952). Bu zatın yaptığı şerh, Tahsin İbrahim Duskî tarafından tashih edilmiş, bazı yerlere talikler yazılmış ve divan, mevcut olan diğer yazma ve matbu nüshalarla karşılaştırılmış, ihtilafli yerlere işaret edilmiş ve bu ihtilaflara göre beytin manası açıklanmıştır. Ayrıca şerhte geçen ayet ve hadislerin tahriri yapılmıştır. Bu şerh, Erbil'de 2004 yılında basılmıştır.

4 – Mela Abdurrahim İbn Abdurrahman el-Vastanî (ö. 1376/1956). Bu zat, divanı, Arapça, Türkçe ve Farsça olmak üzere üç dilde şerh etmiştir.

5 – Mela Ahmed İbn Mela Muhammed ez-Zivingî (ö. 1391/1971), divanı Arapça şerh etmiştir.

6 – “Hejar” diye tanınan şair Abdurrahman Şerefkendi (ö. 1412/1991), divanı Kürtçe şerh etmiştir.

7 – Şair Ciğerhun (ö. 1405/1984), divanı Kürtçe şerh etmiştir.

8 – Celalettin Yöyler, “Şîro veya Dîwana Melayê Cizîrî” adıyla divanın tümünü Kürtçe şerh etmiştir.

9 – Abdülbaki Turan, Divanı Türkçe şerh etmiştir ve bu şerh, 2010 yılında İstanbul'da Nubihar yayınları arasında yayınlanmıştır.

Mela Muhammed el-Botî el-Cızîrî, divanında yazdığı şiirlerinde çok kere Kur'an ayetlerinin anlamına ve zaman zaman da ayetlerde geçen kelimelere yer vermiştir. Ayrıca kendisi, divanında yer verdiği şiirleri yazarken, Kur'an ve sünnet çizgisinin dışına çıkmadığını dile getirmiştir:

“Problemin varsa gel de bize sor ey âşık biziz aşkın müftüsü!

Çünkü bir elimizde sünnet diğeriinde Kitap var.” (Turan, 2010, s. 8).

Hz. Muhammed (s.a.v.), “Size iki şey bıraktım. Siz, bu iki şeye tabi olursanız, hiç bir zaman sapıtmayacaksınız. Bu iki şey, Allah'ın kitabı olan Kur'ân ve benim sünnetimdir” (Ebû Dâvud, Menâsik, 56; İbn Mâce, Menâsik, 84; Muvatta, Kader, 3, İbn Hanbel, III, 26; e-Menâvî, 1938, s. 240) diyerek, Kur'ân ve sünnetin İslâm dinin ana temelleri olduğunu haber vermiştir. Kur'ân, İslâm dininin ana kaynağıdır. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sünneti de Kur'ân'ın açıklaması durumundadır. (ez-Zehebî, t.y. I, 32). Kur'ân'ın pek çok yerinde de inanan insanlara, Allah'a ve O'nun peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.)'e itaat etmeleri emredilmektedir. Bu konuda çok sayıda ayet vardır. Sünnetin İslâm dinindeki yeri ve önemine çok önem veren İmam eş-Şafîî (ö. 204/819), bu konudaki ayetlere ve onların açıklamalarına geniş yer vermiştir. (eş-Şafîî, 1985, s. 43). Mela Muhammed el-Botî el-Cizîrî (ö. 1050/1640), divanında İslam'ın bu ilkesine göre hareket etmiş ve yukarıda geçen şiirinde de bunu dile getirmiştir.

Mela Ahmed el-Botî hakkında bu bilgileri verdikten sonra, onun divanında Kur'ân'a yaklaşımı hakkında bazı bilgileri vereceğiz.

B – DİVANINDA KUR'ÂN'A YAKLAŞIMI

Mela Ahmed el-Botî, divanındaki şiirlerinin bazılarında ayetlere, bazılarında da ayetlerin anlamlarına yer vermiştir. Bunlardan birkaç örnek verip üzerinde durmaya çalışacağız:

1 – Ger ji wê hori siriştê ‘işweyek ihzarî bit

Dê bi bit narê xelîlullah û dojev sari bit (Cizîrî, 2009, s. 70).

“O hûrî tabiatlı sevgiliden bir işve zuhur etse eğer

Halilullah'ın ateşi olur, söndürür cehennem meğer”

Bu beyitte Hz. İbrahim'in Nemrut tarafından ateşe atılması olayına telmih vardır. Telmih, belagat ilminin bedî' tabirlerindedir, lafızları süsler ve güzelleştirir. Telmih, söz arasında geçmişte yaşanmış olan ve herkesçe bilinen meşhur bir olaya, ünlü bir kişiye, bir inanca ya da yaygın bir atasözüne işaret etmektir. (el-Haşimî, 1984, s. 418; Mevlevî, 1994, s. 159; el-Cevziyye, 1982, s. 248).

Halilullah kelimesi, Allah'ın dostu anlamındadır ve Hz. İbrahim'in en belirgin unvanıdır. “Allah, İbrahim'i dost (halil) edindi” (en-Nisa

4/125) mealindeki ayet, bu hususu açıklamaktadır. Kur'ân'da, Hz. İbrahim hakkında çeşitli bilgiler verilmektedir. O, Kur'ân'da adı geçen Peygamberlerden biridir. (Çakan, 1994, s. 58).

Mela Muhammed el-Botî el-Cızîrî'nin bu şiirinde, Nemrut'un ateşinin Hz. İbrahim'i yakmadığına işaret edilmektedir. Kur'ân'da bildirildiğine göre, Nemrut Hz. İbrahim'i yakmak istemiştir. Bu hususta bilgi veren pek çok ayet vardır. Kur'ân'ın bir yerinde bu hususta şu bilgiler verilmektedir:

“(İçlerinden bazıları), “Eğer (bir şey) yaparsanız, onu yakın da ilahlarınıza yardım edin” dediler. (Biz), “Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol” dedik.” (el-Enbiya 21/68, 69).

Bu ayette bildirildiği gibi Nemrut, Allah'ın dostu olan İbrahim (a.s.)'ı ateşte yakmak istemiş ve ateş, Allah'ın emri ile İbrahim (a.s.)'ı yakmamıştır. Mela Ahmed el-Botî (ö. 1050/1640) bu şiirinde, ateşin İbrahim (a.s.)'ı yakmadığı gibi, sevgilisinin kendisine görünmesi de onu aşk ateşinde yakmaktan kurtaracağını dile getirmeye çalışmıştır.

2 – Şukur bînahiya min hat ü Ye'kûb dide rewşen bu

Bi boya Yûsufê Misrê li Ken'anê beser peyda. (el-Cezerî, 1977, s.10).

“Şükürler olsun gözlerimin nuru sevgilim geldi ve Yakup'un gözleri açıldı. Mısır'daki Yusuf'un (gömleğinin) kokusuyla Kenan'daki Yakup'un gözleri açıldı.”

Mela Muhammed el-Botî el-Cızîrî, bu şiirinde Hz. Yusuf ve onun Mısırdan gönderdiği gömleğinin kokusu ile babası Hz. Yakup'un gözlerinin açılmasından bahsetmiştir. Bu olay, Kur'ân'da çok veciz bir ifade ile şöyle anlatılmaktadır:

“Yakup, (çocuklarına), “Nefisleriniz sizi bir iş yapmağa sürükledi. Artık bana düşen, güzel bir sabırdır. Umulur ki Allah, onların hepsini bana getirir. Çünkü O, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir” dedi. Onlardan yüz çevirerek, “Vah! Yusuf'a vah!” dedi ve üzüntüden iki gözüne ak düştü. O, artık acısını içinde saklıyordu. Oğulları, “Allah'a yemin ederiz ki, sen hala Yusuf'u anıp duruyorsun. Sonunda üzüntüden eriyip gideceksin veya helak olacaksın” dediler. Yakup, “Ben, tasa ve üzüntümü ancak Allah'a arz ederim. Ben, Allah tarafından sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim. Ey oğullarım! Gidin Yusuf'u ve kardeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez” dedi.

Bunun üzerine (Mısır'a dönüp) Yusuf'un yanına girdiklerinde, "Ey güçlü vezir! Bize ve ailemize darlık ve sıkıntı dokundu. Değersiz bir sermaye ile geldik. Zahiremizi tam ölç, ayrıca bize sadaka ver. Şüphesiz ki Allah, sadaka verenleri mükâfatlandırır" dediler. Yusuf, "Siz, (henüz) cahil kimseler iken, Yusuf ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?" dedi. Kardeşleri, "Yoksa sen, sen Yusuf musun?" dediler. O da, "Ben Yusuf'um, bu da kardeşim. Allah, bize iyilikte bulundu. Çünkü kim kötülükten sakınır ve sabrederse, Şüphesiz ki Allah, iyilik yapanların mükâfatını zayi etmez" dedi. Kardeşleri, "Allah'a ant olsun, gerçekten Allah, seni bize üstün kıldı. Gerçekten biz, suç işlemiştik" dediler. Yusuf, "Bu gün size kınama yok. Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin en merhametlisidir. Bu gömleğimi götürün de babamın yüzüne koyun ki, gözleri açılsın ve bütün ailenizi bana getirin" dedi. Kervan, (Mısır'dan) ayrılınca, babaları, "Bana bunak demezseniz, şüphesiz ben, Yusuf'un kokusunu alıyorum" dedi. Onlar da, "Allah'a yemin ederiz ki, sen hala eski şaşkınlığındasın" dediler. Müjdeci gelip gömleği Yakup'un yüzüne koyunca, gözleri açılıverdi. Yakup, "Ben size, "Allah tarafından, sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim" demedim mi?" dedi." (Yûsuf 12/83-96).

Mela Muhammed el-Botî el-Cizîrî, bu şiirinde sevgilisinin gelişyle oluşan sevinç halini, bu ayetlerde anlatılan Hz. Yusuf'un kokusu ile gözleri açılan Hz. Yakup'un haline istiare metodu ile benzetmiştir.

İstiare, beyan ilminin konularından biridir ve onun, belagat ilminde önemli bir yeri vardır. İstiare, "avire-ya'veru" fiilinden türemiş olan bir isim olup kelime olarak birinden herhangi bir şeyi ödünç olarak almak demektir. (İbn Manzur, 1994, IV, 618). Belagat ilmi açısından ise istiare, anlatılan, ifade edilen mana ile kast edilen mana arasındaki benzerlikten dolayı lafzın, asli manasının dışında kullanılmasıdır. Buna göre istiare, kendi manasında kullanılmayan bir lafızdır. İstiare için kullanılan kelime, konulduğu manada kullanılmasında engel bulunduğundan dolayı, aynı zamanda, bu bir mecaz olarak da değerlendirilebilir. Ayrıca Kur'ân'da, çok sayıda istiare örnekleri vardır. (ez-Zerkeşi, 1957, III, 432; es-Sekkakî, s. 369; es-Süyufî, II, 57; Taftazanî, s. 161; Çelebi, s. 181).

3 – Pur mulazim têm liqayê	Mame hetta multeqayê
Min rîhê şîrîn didayê	Hudhud er mizgin bidaye

(Cezeri, 1977, s. 116).

"Elçinin gelmesini ısrarla bekliyorum. Görünceye dek intizarındayım

Tatlı canımı veririm	Eğer hüdhüd bir müjde verirse"
----------------------	--------------------------------

Mela Muhammed el-Botî el-Cızîrî, bu beyitin yer aldığı şiirinin başından itibaren, sevgilisinden gelecek elçinin gelmesinden ve vereceği müjdeden bahsetmiştir. O, sevgilisinden haber getirecek elçiyi, Hz. Süleyman'ın Saba melikesine elçi olarak gönderdiği Hüthüt kuşu ile tanımlamaya çalışmıştır. Onun örnek olarak almış olduğu bu olay, Kur'ân'da şöyle haber verilmektedir:

“(Süleyman) kuşları gözden geçirdi ve şöyle dedi: “Hüthüt'ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı? Ya bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirecek ya da onun canını iyice yakacağım yahut onu boğazlayacağım!” Çok geçmeden (Hüthüt) gelip, “Ben, senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sabadan sana çok doğru (ve önemli) bir haber getirdim. Gerçekten, onlara (Sabalılara) hükümdarlık eden, kendisine her şey verilmiş ve büyük bir tahtı olan bir kadınla karşılaştım. Onun ve kavminin, Allah'ı bırakıp güneşe secde ettiklerini gördüm. Şeytan, kendilerine yaptıklarını süslü göstermiş de onları doğru yoldan alıkoymuş. Bunun için doğru yolu bulamıyorlar. (Şeytan böyle yapmış ki) göklerde ve yerde gizleneni açığa çıkararak, gizlediğinizi ve açıkladığınızı bilen Allah'a secde etmesinler. (Hâlbuki) büyük Arş'in sahibi olan Allah'tan başka tanrı yoktur” dedi. (Süleyman Hüthüt'e), “Doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mısın, bakacağız. Şu mektubumu götür, onu kendilerine ver, sonra onlardan biraz çekil de, ne sonuca varacaklarına bak” dedi.” (en-Neml 27/20-28).

Mela Muhammed el-Botî el-Cızîrî, burada söylemiş olduğu şiirinde, bu ayetlerde anlatılan Kur'ân kıssasına göndermede bulunmuş ve yukarıda yer verdiğimiz beyitten sonra gelen beyitlerde de Hüthüt'ten bahsederek aynı konuyu işlemeye devam etmiştir:

Hudhudi ridwani xeybê   Sed xeber şîrîn ceybê

Da dilê min murde heybi Guh li rê min wek sebaye (Cezeri, 1977, s. 116).

“Gayb kereminin Hüthütü, Yüz tatlı haber taşır cebinde

Ölmüş gönlüm dirilsin diye bu haberleri getiriyor

Sabaya benzeyen elçinin yolundadır kulağım.”

Çehvenêr im guh lê re me   Li seba rê daye bîme

‘Erdihala muhbetê me   Bende yek sadîq Melaye (Cezeri, 1977, s. 116).

“Elçinin yolunu gözlüyorum. Kulağım yolda. Sanıyorum ki Saba yoldadır.

Aşk namemizin unvanı şudur: aşkta sadık kul Meladır.”

4 – Pur ‘umîr min çû bi suxtê Li şukur xwazım ji bextê

Zuhre yek bu ew li textê Belku bîm şemsi'd-duhaye
(Cezeri, 1977, s. 119).

“Bütün ömrüm sıkıntı ve zorluk içinde geçti. Bununla beraber talihimden yana şükrediyorum Allah'a. Çünkü sevgilim saltanat tahtında bir Zühre yıldızıdır. Hatta o, kuşluk (duha) vaktindeki güneştir.”

Mela Muhammed el-Botî el-Cizîrî, bu şiirinde “şemsi'd-duha” tabirine yer vermiştir. Kur'ân'ın 91'inci suresinin ilk ayeti, “ve'ş-şemsi ve duhâhâ” şeklindedir. Bu ayetin anlamı şöyledir. “*Güneşe ve onun aydınlığına ant olsun.*” (eş-Şems91/1). Ayrıca “Duha” kelimesi, Kur'ân'ın 93'üncü suresinin adıdır ve ilk ayette, “*ve'd-Duha/Kuşluk vaktine ant olsun*” (ed-Duha 93/1) diye geçmektedir.

Mela Muhammed el-Botî el-Cizîrî, burada ışık ve aydınlık ilişkisiyle tasvir ettiği sevgilisinin yüzünü, Kur'ân'ın bu surelerinde geçen kuşluk vaktindeki aydınlığa benzetmiştir. Bu tür tabirler, edebi sanatların pek çoğunda yer almaktadır. Nitekim Hafız Şirazî (ö. 1004/1595) de bir şiirinde sevgilisinin yüzünü “Duha”ya (kuşluk vaktindeki güneşe) benzetmiştir:

Bad-ı saba ay yüzlümün yüzünden peçeyi kaldırdı.

Kuşluk vakti bulutlar arasından doğan güneş gibi bir yüz görüldü.
(Pala, 2004, s. 125; Turan, 2010, s. 101).

5 – Ey şehinşahê mue'zzem xeq nikedarê te bi

Sure i (İnna fetehna) dor û madarê te bi (Cezeri, 1977, s. 143)

“Ey büyük Şahinşah! Hak koruyucun olsun!

“İnna fetehna” suresi etrafında olsun seni kuşatsın!”

Mela Muhammed el-Botî el-Cizîrî, bu şiirinde Kur'ân'ın 48'inci suresi olan Fetih suresinin başlangıcındaki “İnna fetehna” kelimelerine yer vermiştir. Bu ayetin meali şöyledir:

“*Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik.*” (el-Fetih 48/1).

Bu ayette geçen fetih kelimesinden neyin kast edildiği hakkında farklı rivayetler vardır. Bazı âlimler bunun Mekke, bazıları Hudeybiye,

bazıları Hayber, diğer bazıları Rum diyarının fethini ifade ettiğini anlatmışlardır. Bazıları da bunun, genel olarak İslâm'ın maddi ve manevi başarısına işaret ettiğini ileri sürmüşlerdir. (er-Razi, 1990, XXVIII, 77; el-Kurtubi, 1988, XVI, 173) Mela Muhammed el-Botî el-Cızîrî (ö. 1050/1640), bu şiirinde övdüğü, methettiği kişi için şiirinde dua etmiş ve bu duada, “Hak senin koruyucun olsun, “İnna fetehna” suresi senin etrafında olsun, seni kuşatsın” anlamında niyazda bulunmuştur. O, bununla Kur’ân’ın ve özellikle de fetih ile ilgili olan Fetih suresinin kutsiyetini dile getirmeye çalışmıştır.

6 – Bi hunsa ehzenitteqwim û zahir sûretê zati

Nezer dî (‘ellemel esmae) we batin ‘ynê Mîr’ati (Cezeri, 1977, s. 155).

“Ey sevgili! İnsanın en mükemmel bir şekilde yaratılmış olması ve dış görünüş itibariyle sen mukaddes zatın suretisin. Eğer “Allah Âdem’e bütün isimleri öğretti” (el-Bakara 2/31) ayetinin muktezasını, hakikatin içyüzünü düşünürsen, anlarsın ki sen, aynanın ta kendisisin.”

Mela Muhammed el-Botî el-Cızîrî, bu şiirinde önce mefhum ve mana açısından Kur’ân’ın bir ayetine işaret etmiş ve ondan sonra da lafız olarak “alleme’l-esmae” şeklinde başka bir ayete işaret etmiştir. O, bu beyite başlarken, insanın en mükemmel bir şekilde yaratıldığını anlatmıştır. Bu husus, Kur’ân’da şöyle haber verilmektedir:

“Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık.” (et-Tin 95/4).

Mela Muhammed el-Botî el-Cızîrî, bu şiirinde önce mefhum olarak bu ayete işaret ettikten sonra, “alleme’l-esmae” ifadesine yer vermiş ki bu ifade, lafız olarak Kur’ân’ın başka bir yerinde geçmektedir. Bu lafzın yer aldığı ayetin meali şöyledir:

“Allah, Âdem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti.” (el-Bakara 2/31).

Bu ayette geçen “alleme’l-esmae” ifadesi, “isimleri öğretti” anlamındadır. Allah, bu ayetlerde insanın üstün meziyetlerini, güzel vasıflarını anlatmaktadır. Birinci ayette, genel olarak insan neslinin diğer varlıklar arasında güzel bir biçimde yaratıldığı anlatılmaktadır. İkinci ayette ise, özel olarak Âdem (a.s.)’ın, diğer varlıkların sahip olamadıkları üstün meziyetlere, bilgilere sahip olduğu haber verilmektedir. Mela Muhammed el-Botî el-Cızîrî, Kur’ân’da insanlar için ve özellikle Âdem (a.s.) için haber verilen bu güzellikleri, sevgilisi için dile getirmiştir.

7 – Lî yetmeinne qelbi eynu’l-yeqîn di bexşet

Eynu'l-ıyan divêtin kafi nehin dirayet (Cezeri, 1977, s. 30).

“Kalbim mutmain olsun diye sevgilim, ayne'l-yakîn'i (gözle görmeyi) bana bahşediyor.

Çünkü gözle görmek gerek, dirayet yani ilme'l-yakîn kâfi gelmiyor.”

Mela Muhammed el-Botî el-Cızîrî, bu şiirinde “ayne'l-yekîn” ifadesine yer vermiştir. Arapça bir kelime olan “ayne'l-yakîn, herhangi bir şeyi göz ile görmek ve o derecede kavrayıp bilmek anlamındadır. Tasavvufta müşahede ve keşif ile hâsıl olan ilme, “ayne'l-yekin” denir. Bu tür bir bilgi, bilginin ikinci ve en olgun şeklidir. Bundan aşağıda “ilme'l-yakîn” ve onun üstünde ise “hakka'l-yakîn” dereceleri vardır. “İlme'l-yakîn”, bir şeyin doğruluğuna bilim yoluyla vakıf olmak demektir. “Hakka'l-yakîn” ise, bir şeyin birliği ile birleşmek, onda tahakkuk edip onunla yaşamak demektir. Denizin varlığını kitaptan okumak “ilme'l-yakin”, denizin kenarına varıp onu görmek “ayne'l-takin” ve denizin içine girip vücudu ile ona temas edip onu hissetmek de “hakke'l-yakin”e örnektir. (el-Kuşeyri, 2001, s. 44; Pala, 2004, s. 229, 230). Kur'ân'da, İbrahim (a.s.) ile ilgili bu anlamda bir olay anlatılmaktadır. Bu olayda da “ayne'l-yakin” yani göz ile görme olayı anlatılmaktadır. Bu olay hakkında şu bilgiler verilmektedir:

“Hani İbrahim: "Rabbim, bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster" demişti. (Allah ona:) "İnanmıyor musun?" deyince, "Hayır (inandım), ancak kalbimin tatmin olması için" dedi. "Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır, sonra onları (parçalayıp) her bir parçasını bir dağın üzerine bırak, sonra da onları çağır. Sana koşarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allah, üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir." (el-Bakara 2/260).

Aslında İbrahim (a.s.), ahiret hayatındaki dirilişe inanıyordu, bu konuda “ilme'l-yakin”e sahip idi. Fakat o, bu konuda “ayne'l-yakin”e yani haberden müşahedeye ulaşmak istiyordu. Kur'ân'da haber verildiği gibi peygamberler için ortaya konan bu tür olaylar, birer mucizedir. Bu gibi kıssalar, insanlara ders ve ibretler vermekte, onları inanç açısından uyarmaktadır. (ez-Zemahşeri, 1977, I, 148; Kutup, 1971, I, 441).

8 – Goşeyên nûnan bi ser badan ji qewsê bê weter

Mislê enguşta Nebî, sed ser beyandin mahê new (Cezeri, 1977, s. 134).

“Kaşlarımı çatıp öfkeli bakışlarla baktı bize.

Peygamber parmağı gibi yüzlerce baş kopardı yeni hilal.”

Ahmed b. Mela Muhammed el-Botî el-Cızîrî, bu şiirinde, Hz. Muhammed (s.a.v.)’in parmağı ile ayı ikiye bölmesine işaret etmektedir. Kur’ân’da, bu olay hakkında şu bilgiler verilmektedir:

“*Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı.*” (el-Kamer 54/1).

Bu ayette geçen ayın yarılması olayı, âlimler tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bazı hadis rivayetlerine ve bazı âlimlerin yorumlarına göre, Hz. Muhammed (s.a.v.) parmağı ile işarette bulununca, ay yarılmış, ikiye bölünmüştür ve bu olay, onun göstermiş olduğu bir mucizesidir. Diğer bazı âlimlerin yorumlarına göre ise, ayın yarılması olayı, kıyamet yaklaştığı zaman meydana gelecektir. (Ebu’s-Suud, t.y. VIII, 168). Çağdaş müfessir Vehbe ez-Zuhaylî bu konuda derli toplu bilgiler vermektedir (ez-Zuhayli, 2005, XVII, 144).

9 – Ji ma beyna du ebrûyan dîbinim qabê qewseyne

Tea’lallah binê remzê çi reng avête ma beynê (Cezeri, 1977, s. 170).

“Sevgilinin iki kaşı arasından kab-ı kavseyn’i görüyorum. Hayretler içindeyim, arkadaş! İki kaş ortasına acayip bir renk atan, güzellik katan göz işaretine bak!

Mela Muhammed el-Botî el-Cızîrî, bu şiirinde sevgilisinin iki kaşının arasını “kab-ı kavseyn”e benzetmiştir. Bu terimin, Kur’ân’da yer aldığı ayetlerin meali şöyledir:

“*Kayan yıldıza yemin olsun ki arkadaşınız Muhammed yanılmadı, sapmadı, aldanmadı. O kendi heva ve hevesiyle konuşmuyor. O, kendisine vahiy edilen bir vahiyden başka bir şey değildir. Onu kendisine pek güçlü ve kuvvetli, o üstün akıl ve kemal sahibi olan melek Cebrail öğretti. Melek kendi, asli suretine girip doğruldu. İşte o zaman kendisi en yüce ufukta idi. Sonra yaklaştı ve iyice sarktı. Öyle ki araları yayın iki ucu arası kadar veya daha az kaldı. O da kuluna vahiy etmek istediği her şeyi vahiy etti. Gözlerinin gördüğünü kalbi yalan saymadı.*” (en-Neml 53/1-11).

Burada geçen “kab-ı kavseyn”, iki yay aralığı kadar olan bir mesafe demektir ve Hz. Muhammed (s.a.v.)’in miraç olayında Cebrail’e veya Allaha çok yaklaştığını anlatmaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v.)’in miracı ile ilgili olarak anlatılan bu olayda, bazı müfessirler “O” zamiri ile kast edilenin, yani Hz. Muhammed (s.a.v.)’e yaklaşanın Cebrail

olduğunu, diğer bazı âlimler ise, burada mecazen Allah'ın kast edildiğini söylerler. Bazı âlimler, bu ayete dayanarak Hz. Muhammed (s.a.v.)'in miraç gecesinde Allah ile görüştüğü inancını savunmaktadırlar. “Kab” kelimesi, yayın ortasında bulunan ve ok konulan yer anlamını ifade eder. “Kavseyn” kelimesi ise, bu noktadan itibaren yayın iki yanındaki uzunluk için kullanılır. (Maverdi, 19992, V, 392; İbn Kesir, 1969, IV, 248). Tasavvufta bu iki kavis, “vücub” ve “imkân” diye tevil edilir ki Hz. Muhammed (s.a.v.)'in, imkân âleminde zahir olup vacip Allah bulunduğunu bilmesi, görmesi ve gerçek karşısında daha da ilerlemesi, bunun sonucunda da her şeyin Hak olduğunu anlamasıdır. “Kab-ı kavseyn”, temyiz ve isneyniyetin (ikilik) kalmasıyla, sürmesiyle birlikte Hak ile birleşmedir (Cürcani, 1990, s. 178; el-Kaşani, 2004, s. 137).

Mela Muhammed el-Botî el-Cizîrî, divanının başka yerlerinde de “kab-ı kavseyn” kelimesine yer vermiştir. Başka şairlerde de benzer geleneğe rastlamamız mümkündür. Mesela Şair Nesimi (ö. 820/1417) de şu beytinde “kab-ı kavseyn”den bahsetmiştir:

Erdim kaşın Mîr'atına kim Kabe kavseyn oldurur.

Vuslat şebinde gör beni ser-tâ-kadem nûr olmuşam. (Turan, 2010, s. 521).

SONUÇ

Mela Ahmed el-Botî el-Cizîrî (ö. 1050/1640), bölgemizde yetişen önemli şahsiyetlerden biridir. O, bir din alimi, bir şair, bir tasavvufçu, bir felsefeci ve çok yönlü bir bilim adamı idi. O, ana dili olan Kürtçenin yanında iyi bir düzeyde Arapça ve Farsçaya da hâkimdi.

Mela Ahmed el-Botî el-Cizîrî'nin divanı, her yönüyle mükemmel olan bir din ve edebiyat ansiklopedisi konumunda bulunmaktadır. Bu divanda, dini ve edebi ilimlerin çoğu, bir arada işlenmiştir. Divanını inceledikten sonra vardığımız kanaate göre o, divanındaki bilgileri Kur'ân'dan aldığı ilham ile yazmıştır. Onun divanının çeşitli yerlerinde, Kur'ân ayetlerine ve zaman zaman ayetlerin manalarına yer verilmiştir. Bazen de Kur'ân'dan tek bir kelime alınarak önemli bir konu halinde işlenmiştir. Bir kelimededen, geniş manalar türetmiştir. Cizîrî, Kur'ân ayetlerini ve ayet meallerini divanında büyük bir edebi ustalıkla işlemiştir. Kur'ân'da yer alan Nemrut'un Hz. İbrahim'i yakmak istemesi, Hz. Süleyman'ın Saba melikesine elçi olarak gönderdiği Hüthüt kuşu, İbrahim (a.s.) ile ilgili olarak anlatılan “ayne'l-yakin” olayı ve “kab-ı

kavseyn” kavramı, onun divanında konu edip işlediği hususlardan bazılarıdır. Cızîrî bu konuları, insanı dinlendiren ve sıkıcı olmayan bir üslup ile anlatmıştır. Bunun yanında o, bu yazılarında insanlara pek çok ders ve mesajları da vermek istemiştir.

Mela Ahmed el-Botî el-Cızîrî'nin divanı, Kürtçeden pek çok dile tercüme edilmiş ve onun hakkında çeşitli dillerde şerhler yazılmıştır.

Kaynakça

- Cevziyye, İbnu'l-Kayyim, (1982), *el-Fevaidu'l-Muşevvik ilâ Ulumi'l-Kur'an ve İlmi'l- Beyân*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Cezerî, Mela Ahmed el-Botî (1977), *Divanu'l-Cezerî*, (Sadık Bahaüddin Amidî, thk.) Bağdat: Matbaatu'l-Mecmeü'l-İlme'l-Kurdî.
- Cürçânî, Ş. (1990), *et-Târifat*, Beyrut: Mektebetu Lübnan.
- Çakan, İ. (1994), *Kur'âm Kerîm'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, İstanbul: Altınoluk.
- Çelebi, R. (1996), *Teshilu'l-Belağah*, İzmir: Anadolu Matbaası.
- Ebu Davud, Süleyman İbnu'l-Eş'ab (t.y.), *Sünenu Ebî-Dâvud*.
- Ebussuûd, el-İmâdî (t.y.), *İrşadu'l-Abdisselim ila Mezayel-Kur'ani'l-Kerim*, Beyrut.
- Hartman, Martin, (1904), *Der Kurdische Diwan des Schech Ahmed*, Berlin: S. Calvary.
- Haşimî, Ahmed, (1984), *Cevahiru'l-Belağa fi'l-Maani ve'l-beyan ve'l-Bedi*, İstanbul: Daru Kahraman.
- İbn Hanbel, Ahmed, (1969), *el-Müsned*, Beyrut.
- İbn Kesir, İsmail (1969), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.
- İbn Mace, Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (t.y.), *Sünenu İbn Mace*, Mısır: İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şurekâuh.
- İbn Manzur, Cemaluddin, (1994), *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Daru'l-Fikr.
- Kaşanî, Abdurrezzak (2004), *Letaifu'l-İ'lâm fi İşarati Ehli'l-İlham*, (Asım İbrahim el-Kıyyali, thk.) Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed (1988), *el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Kuşeyrî, Ebu'l-kasım, (2001), *er-Risaletü'l-Kuşeyriyye*, Beyrut: Daru Sadır.
- Kutub, S. (1971), *fi Zilâli'l-Kur'an*, Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Malik, b. Enes (t.y.), *el-Muvatta*, Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Maverdî, Ali b. Muhammed b. Habib (1992), *en-Nuketu ve'l-Uyûn*, Beyrut: Muessesetü'l-Kutubi's-Sakafiyye.
- Menavî, Muhammed Abdurrauf, (1938), *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmii's-Sağîr*, Mısır: Mektebetu Mustafâ Muhammed.
- Mikâil, Nayif Tahir, (2005), *eş-Şeyh el-Cezerî*, Dhok: Daru spirez.
- Pala, İ. (2004), *Ansiklopedik Divan Şiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Râzî, Muhammed Fahrudin (1990), *Mefâtihu'l-Gayb*, Beyrut: Daru'l-Fikr.

- Sekkâkî, Muhammed b. Ali (1987), *Miftahu'l-Ulûm*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Süyûtî, Abdurrahman Celaluddin (1978), *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mısır: Şirketu Mektebe ve matbaati Mustafa el-Babi el-Halebî. – *el-Müzhir fî Ulûmi'l-Luġa ve Envâiha*, Mısır.
- Şafîî, Muhammed b. İdris (1985), *er-Risâle*, (Muhammed Seyyid geylânî, thk.) İstanbul: Kültür yayınları.
- Taftazanî, Mesut b. Ömer b. Abdillâh Saduddin (1989), *Muhtasaru'l-Meânî*, İstanbul.
- Tahiru'l-Mevlevî, (1973), *Edebiyat Lugatı*, İstanbul: Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Tunç, Osman, (2009), *Mela Ahmed-i Cizîrî Divanı Türkçesi*, İstanbul: Nûbihar Yayınları.
- Turan, Abdalbaki, (2010), *Melayê Cizîrî Divanı ve Şerhi*, İstanbul: Nûbihar.
- Zehebî, Muhammed Huseyn, (t.y.), *et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn*, Beyrut.
- Zemahşerî, Muhammed b. Ömer b. Muhammed b. Ahmed Carullah (1970), *Tefsîru'l-Keşşâf an-Hakâiku't-Tenzil ve Uyûni'l-Akâvil fî Vücûhi't-Te'vil*, (Muhammed Mürsi Amir, thk.), Mısır.
- Zerkeşî, Bedruddin (1957), *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, thk.) Mısır.
- Zivingi, Ahmed b. Mella Muhammed (1987), *el-İkdu'l-Cevheri fî Şerhi Divani's-Şeyh el-Cezerî*, Kamışlı: Matbaatu's-Sabah.
- Zuheylî, Vehbe, (2005), *et-Tefsîru'l-Munir*, Dımaşk: Daru'l-Fikr.

